

BYUDJET TASHKILOTLARIDA SMETA TUZISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI

D.Sholdarov

TMI dotsenti

M.Xamrayeva

TMI magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada byudjet tashkilotlarida smeta tuzishning nazariy – uslubiy asoslari haqida so'z yuritilgan. Byudjet tashkilotlarida byudjet va byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha daromadlar va xarajatlar smetalari ijrosining buxgalteriya hisobini yuritilishi orqali ushbu mablag'lar bo'yicha smetalar ijrosi jarayonida aktivlar va ularning manbalari bo'yicha axborotlar shakllantiriladi hamda taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: byudjet, smeta, moliya, iqtisodiyot, tashkilot, g'aznachilik, moliyaviy hisobot.

O'zbekistonda iqtisodiyotni strategik va innovatsion rivojlantirish jarayonlarini amalga oshirish borasida qabul qilinayotgan davlat dasturlarida davlat byudjeti shaffofligini va barcha darajadagi byudjetlar mutanosibligini ta'minlash, byudjet mablag'larini samarali rejalashtirish hamda maqsadli sarflash kabi o'ta muhim vazifalar belgilanmoqda. O'zbekiston Respublikasi byudjet tashkilotlarida smetasini tashkil etishning muhim tarkibiy qismi hisoblangan byudjet nazoratining nazariy va huquqiy asoslariga, uning zarurligi va mohiyati, turlari va usullariga tayangan holda ushbu mavzuni yoritishga harakat qildik. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so'ng bozor talabalariga javob bera oladigan milliy byudjet tizimini shakllantira oldi hamda ushbu sohada hozirgi kunga kelib xalqaro me'yor talablari darajasida strategik islohotlar amalga oshirib kelinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet tizimida amalga oshirilayotgan keng miqyosdagi islohotlar avvalambor byudjet tashkilotlarning faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan. Bunda byudjet tashkilotlari xarajatlar smetalari va shtat jadvallarini tuzish, tasdiqlash va ularni ro'yxatdan o'tkazish va smeta ijrosi borasida yakuniy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etish masalalari bir-biri bilan bog'liq, tizimli jarayon bo'lib, ularni muntazam takomillashtirib borish dolzarb masalalardan biridir.

Moliya organlari tomonidan belgilangan byudjet parametrlari hamda tegishli ko'rsatmasi asosida byudjet tashkilotlari bosh hisobchisi yoki iqtisodchisi tomonidan xarajatlar smetasi tuziladi.

Xarajatlar smetasi byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar tomonidan ularga tegishli moliya yili uchun yetkazilgan byudjetdan ajratiladigan mablag'lar hajmi doirasida tuziladi. Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarga tegishli moliya yili uchun byudjetdan ajratiladigan mablag'lar hajmini yetkazish tegishli moliya organlari yoki byudjet mablag'larini taqsimlovchilar

tomonidan byudjet to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda amalga oshiriladi. Byudjet mablag'larini taqsimlovchilarga tegishli moliya yili uchun byudjetdan ajratiladigan mablag'lar hajmini yetkazish O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan byudjet to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda amalga oshiriladi.

Xarajatlarni hisoblab chiqishda quyidagilarga amal qilish kerak:

- amaldagi xukumat qarorlari, farmoyishlari va me'yoriy hujjatlari;
- byudjet tashkilotlarining belgilangan tartibda tasdiqlangan xarajatlar me'yorlariga;
- tovar va xizmatlarni davlat tomonidan tartibga solinadigan baholari va tariflariga.

Masalan: xarajatlar smetasiga ish xaqi uchun mablag'lar qonunchilik bilan belgilangan maoshlari va ish xaqi stavkalari va ularga qo'shimcha to'lovlardan, amaldagi namunaviy shtatlar va me'yorlarga rioya qilishdan kelib chiqib kiritiladi. Ishbay usul bilan bajariladigan ishlar uchun ish xaqi xarajatlar smetasiga byudjet yiliga xarajatlar smetasida ko'zda tutilgan ish xajmlaridan kelib chiqib kiritiladi. Bunda byudjetdan mablag' oluvchilarning tashkiliy funksiyasiga qarab amaldagi ish xaqi stavkalari va qonunchilikda belgilangan qo'shimcha to'lovlar tarifkatsiyalar asosida ish xaqlari to'lanishi lozim.

Mehnatga haq to'lash jamg'armasidan yagona ijtimoiy to'lovni to'lash xarajatlari xarajatlar smetasiga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlariga muvofiq belgilangan stavkalarda, qonunchilikka muvofiq yagona ijtimoiy to'lov to'lanadigan barcha to'lov summalaridan kelib chiqqan holda kiritiladi.

Kommunal xizmatlar uchun xarajatlar limitlar doirasida kommunal xizmatlar uchun baho va tariflarni hisobga olgan xolda hisoblanadi; davolash, bolalar va boshqa ijtimoiy soha muassasalarida ovqatlanishga ketadigan xarajatlar tashkilotlarning har bir turi uchun tasdiqlangan ovqatlanish kunining o'rtacha yillik sonidan va natural me'yorlaridan kelib chiqib hisoblanadi.

Yuqorida ko'rsatilgan xarajatlar, shuningdek Davlat byudjeti xarajatlarining iqtisodiy tasnifi bo'yicha boshqa xarajatlarni aniqlashda boshqa ko'rsatkichlar va uslublar qo'llanishi mumkin, ularning asoslanganligi xarajatlar smetasini ro'yxatdan o'tkazuvchi tegishli moliya organlari tomonidan tekshiriladi.

Tegishli moliya organlari xarajatlar smetasini chuqurroq o'rganish maqsadida tashkilotlarning xarajatlar smetasini tuzish va ijro etishning istalgan bosqichida ularning qo'shimcha hisob-kitoblarini talab qilishga haqlidirlar.

Byudjet tashkilotlarida xarajatlar smetasi tuzilgandan so'ng mazkur tashkilot rahbari yoki rahbar o'rinbosari tomonidan smeta xarajatlarining tuzilishi ko'rib chiqiladi va ular tomonidan tasdiqlanadi.

Xarajatlar smetasini ko'rib chiqish va tasdiqlash O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'kori Kengesining yoki tegishli viloyatlar, shaharlar, tumanlar Xalq deputatlari kengashlari sessiyalarining byudjet

haqidagi qarori qabul qilingan kundan boshlab ikki hafta muddat ichida (agar boshqa muddat belgilanmagan bo'lsa) rasmiylashtiriladi.

Smeta xarajatlarining ko'rib chiqish va tasdiqlash jarayonida quyidagilarga e'tibor berish zarur. Jumladan:

- smeta xarajatlarining belgilangan blankalarda to'g'ri tuzilganligini;
- xarajatlarni belgilangan parametrlar doirasida hamda choraklar va oylar kesimida to'g'ri taqsimlanganligini;
- iqtisod qilish tartibiga amal qilgan xolda xarajatlar smetalarida talab etilmaydigan tadbirlar uchun mablag'lar ajratishga yo'l qo'ymasligini;
- hisob-kitoblar va asoslantirishlar bilan tasdiqlanmagan summalarni xarajatlar smetalarida qabul qilishga yo'l qo'ymasligini e'tiborga olish zarur.

Tashkilotlarning xarajatlar smetalari, shuningdek markazlashgan xarajatlar smetalari tasdiqlangandan so'ng choraklar (oylar) kesimidagi xarajatlarni yillik umumlashmasi byudjet tasnifining bo'limlari, kichik bo'limlari, boblari va iqtisodiy tasnifi bo'yicha choraklarga (oylarga) bo'lingan holda tegishli moliya organiga ro'yxatdan o'tkazish uchun taqdim etiladi. Shu bilan bir vaqtda setlar, kontingentlar va shtatlar bo'yicha umumlashtirilgan ko'rsatkichlar taqdim etiladi.

Tashkilotlarning tasdiqlangan smetasini ro'yxatdan o'tkazish tegishli byudjet parametrlari tasdiqlangan paytdan boshlab qirq kundan kechiktirmay (ammo, moliya yilining 10 fevralidan kechikmagan holda) tegishli moliya organlari tomonidan amalga oshiriladi. Moliya organlari tomonidan tegishli tartibda tasdiqlangan xarajatlar smetalarini tasdiqlangan byudjetga, shuningdek byudjetni tuzish bo'yicha qonunchilikka muvofiq tuzilganligini tekshirib ko'radilar. Xarajatlar smetasi ushbu xarajatlar smetasida tasdiqlangan barcha guruhlar bo'yicha xarajatlarni xarajatlar yoyilmasiga va ularning hisob-kitoblariga to'liq mos kelishini tekshirgan holda ro'yxatdan o'tkazish uchun qabul qilinadi.

Byudjet mablag'laridan foydalanganliklari haqida byudjet tashkilotlari o'rnatilgan tartibda hisobot berib boradilar. Byudjet tashkilotlari va byudjetdan mablag' oluvchilar, byudjet va byudjetdan tashqari mablag'lar ijrosi bo'yicha oylik, choraklik va yillik moliyaviy hisobotlarni tuzadilar va quyidagi muddatlarda topshiradilar:

- yillik moliyaviy hisobotlar hisobot yilidan keyingi yilning 1 yanvar holatiga;
- choraklik moliyaviy hisobotlar hisobot yilining 1 aprel 1 iyul va 1 oktyabr holatiga;
- oylik moliyaviy hisobotlar hisobot oyidan keyingi oyning birinchi sanasi holatiga tuziladi.

Bunda byudjet tashkilotlari set, shtat va kontingentlar rejalarining bajarilishi to'g'risidagi hisobotlarni O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan shakllarga muvofiq tuzadi va topshiradi. Ular tomonidan topshiriladigan moliyaviy hisobotlar tarkibiga quyidagilar kiradi:

- balans;
- xarajatlar smetasining ijrosi haqida hisobot;

- debitorlik va kreditorlik qarzlari to'g'risida ma'lumot;
- byudjet tashkilotini rivojlantirish jamg'armasi bo'yicha pul mablag'lari harakati to'g'risida hisobot.

Tibbiyot byudjet tashkilotlari o'zlarining moddiy rag'batlantirish va rivojlantirish jamg'armalari bo'yicha pul mablag'lari harakati to'g'risida hisobot topshiradilar. Ta'lim byudjet tashkilotlari muassasalarida o'qitishning to'lov-kontrakt shaklidan tushgan mablag'lar harakati to'g'risida hisobot topshiradilar; Barcha byudjet tashkilotlari boshqa byudjetdan tashqari mablag'lar harakati bo'yicha hisobotlarini, joriy yilning moliyaviy natijalari to'g'risida hisobotni va nomoliyaviy aktivlarning harakati to'g'risida hisobotlarini o'rnatilgan muddatlarda topshiradilar.

Byudjetdan mablag' oluvchilar tomonidan tasdiqlangan xarajatlar smetasiga asosan qabul qilingan majburiyatlar to'lovi amalga oshiriladi. Davlat byudjetidan majburiyatlar to'lovi belgilangan tartibda rasmiylashtirilgan byudjet mablag'i oluvchilarining taqdim etgan va byudjet majburiyatlari ijrosini tasdiqlovchi hujjatlari asosida (xarajatlar) amalga oshiriladi.

Xorij tajribalari shuni ko'rsatadiki, g'aznachilik tizimi samarali ishlab turishi uchun unga asos bo'ladigan hujjat-mamlakatning barcha yo'nalishlar bo'yicha xarajatlari batafsil ajratib chiqilgan rejani o'z ichiga olgan sifatli byudjetni shakllantirishdir. Shuni ta'kidlash zarurki, mamlakat byudjeti byudjet yili boshlangunga qadar, imkoni boricha, batafsil holda qabul qilinishi kerak. Aks holda, g'aznachilikning me'yoriy faoliyati beqarorlashuvi, uning samaradorligi pasayishi mumkin. Ikkinchidan, davlat byudjetini ijro etishning g'aznachilik tizimida byudjetning vazifasiga oid va iqtisodiy aniq tasnifi bo'lishi bilan birgalikda, moddiy-texnikaviy bazani mustahkamlash va dasturlar jadalligini oshirish zarur.

Bizning fikrimizcha, g'aznachilikni yagona hisob-raqamini joriy etish - Davlat byudjetini g'aznachilik ijrosidagi daromadlarni boshqarishning asosiy tamoyillaridan birini amalga oshirish natijasidir. Shuningdek, turli darajadagi byudjetlarning tushumini hamda byudjet va maqsadli jamg'armalarning mablag'larini optimal ishlatilishini kompleks nazoratini amalga oshirishni ta'minlash imkoniyatining yaratilishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining «Byudjet kodeksi» 2013-yil 26-dekabrda 360 – sonli qonuni.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz – Toshkent.: «O'zbekiston» NMIU, 2017- 488 b.
3. Mehmonov S. Byudjet hisobi. O'quv qo'llanma. – T.: «Fan va texnologiya». 2012. 352 b.
4. Ostanaqulov M. Budjet hisobi. Darslik. – T.: «Talqin» 2008. 424 b.